

AYOLLARGA NISBATAN ZO'ROVONLIK UCHUN JAVOBGARLIK: JINOYAT KODEKSI TAHLILI

“Berdaq” nomidagi Qoraqalpoq Davlat Universiteti Tarix fakulteti

Sotsiologiya yo'nalishi 3-kurs talabasi

O'rinboyeva Sevinch Shavkat qizi

E-mail: orinboyevasevinch21@gmail.com

Annotatsiya: Mazkur maqolada O'zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksida ayollarga nisbatan zo'ravonlik uchun belgilangan javobgarlik masalalari huquqiy va ijtimoiy jihatdan tahlil etiladi. Ayollarga nisbatan zo'ravonlikning jismoniy, ruhiy va iqtisodiy shakllari hamda ular uchun nazarda tutilgan jazo choralari ko'rib chiqiladi. Shuningdek, Jinoyat kodeksining profilaktik va tarbiyaviy funksiyalari orqali jamiyatda huquqiy ongni yuksaltirish, gender tengligini ta'minlash va jinoyatchilikning oldini olishdagi ahamiyati asoslab beriladi. Maqolada davlat, ta'lim muassasalari va jamoatchilik institutlarining ayollarga nisbatan zo'ravonlikka qarshi kurashdagi hamkorligi muhim omil sifatida yoritilgan.

Kalit So'zlar: Ayollarga nisbatan zo'ravonlik, Jinoyat kodeksi, jinoiy javobgarlik, gender tengligi, huquqiy ong, huquqiy himoya.

Jamiyatda gender tengligi va ayollarning huquqlarini himoya qilish bugungi kunda muhim ijtimoiy va huquqiy masala hisoblanadi. Ayollarga nisbatan zo'ravonlik — nafaqat shaxsiy huquqbuzarlik, balki ijtimoiy tartib va adolatga tahdiddir. Shu bois, O'zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksi ayollarga nisbatan turli shakldagi zo'ravonliklar uchun aniq javobgarlikni belgilaydi va jamiyatda huquqiy ongni shakllantirishga xizmat qiladi (JK 130–132-moddalar).⁸ Ayollarga nisbatan zo'ravonlik — bu jismoniy, ruhiy yoki iqtisodiy zarar yetkazish orqali shaxsning huquq va erkinligini buzishdir. Jinoyat kodeksi ushbu tushunchani turli moddalarda o'z aksini topgan tarzda tartibga soladi. Masalan:

130-modda – uy ichidagi zo'ravonlik va oilaviy nizolar orqali ayolga zarar yetkazish;

131-modda – jinsiy tajovuz va zo'rqlash;

132-modda – majburiy mehnat yoki iqtisodiy qaramlik yaratish.

Bu moddalar orqali qonun ayollarning shaxsiy daxlsizlik, huquqiy tenglik

⁸ O'zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksi. — Toshkent, 1994 (amaldagi tahrir). Elektron manba:

O'zbekiston Respublikasi Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi — lex.uz

va xavfsizligini himoya qiladi.⁹

Ayollarga nisbatan zo‘ravonlik sodir etgan shaxslar Jinoyat kodeksining tegishli moddalari bo‘yicha javobgarlikka tortiladi. Jazolar jinoyatning og‘irligi va shaxsning ayolga yetkazgan zarari darajasiga qarab belgilanadi:

- ogohlantirish va moliyaviy jarima;
- ma‘lum muddatga ozodlikni cheklash yoki qamoq jazosi;
- og‘ir jinoyatlar bo‘yicha uzoq muddatli qamoq jazosi.

Bu mexanizm jinoyatchilikning oldini olish, huquqiy ongini oshirish va jamiyatda adolatni ta‘minlashga xizmat qiladi (JK 16, 42-modda).¹⁰

Xotin-qizlarni tazyiq va zo‘ravonlikdan himoya qilish to‘g‘risidagi qonunchilik ushbu Qonun hamda boshqa qonunchilik hujjatlaridan iboratdir.

Agar O‘zbekiston Respublikasining xalqaro shartnomasida O‘zbekiston Respublikasining xotin-qizlarni tazyiq va zo‘ravonlikdan himoya qilish to‘g‘risidagi qonunchiligida nazarda tutilganidan boshqacha qoidalar belgilangan bo‘lsa, xalqaro shartnoma qoidalarini qo‘llaniladi.¹¹

Ushbu Qonunda quyidagi asosiy tushunchalar qo‘llaniladi:

jinsiy zo‘ravonlik — xotin-qizlarga nisbatan ularning roziligisiz shahvoniy xususiyatga ega harakatlarni sodir etish orqali jinsiy daxlsizlikka va jinsiy erkinlikka tajovuz qiladigan zo‘ravonlik shakli, shuningdek zo‘rlilik ishlatish yoki zo‘rlilik ishlatish bilan tahdid qilish yoxud ayol jinsidagi voyaga yetmagan shaxslarga nisbatan axloqsiz harakatlar sodir etish orqali uchinchi shaxs bilan jinsiy aloqa qilishga majburlash;

jismoniy zo‘ravonlik — xotin-qizlarga nisbatan og‘irligi turli darajada bo‘lgan tan jarohatlari yetkazish, xavf ostida qoldirish, hayoti xavf ostida qolgan shaxsga yordam ko‘rsatmaslik, zo‘ravonlik xususiyatiga ega boshqa huquqbuzarliklar sodir etish, jismoniy ta‘sir o‘tkazish yoki bunday ta‘sir o‘tkazishning o‘zga choralarini qo‘llash bilan tahdid qilish orqali xotin-qizlarning hayoti, sog‘lig‘i, erkinligi hamda qonun bilan himoya qilinadigan boshqa huquqlari va erkinliklariga tajovuz qiladigan zo‘ravonlik shakli;

zo‘ravonlik — xotin-qizlarga nisbatan jismoniy, ruhiy, jinsiy yoki iqtisodiy ta‘sir o‘tkazish yoki bunday ta‘sir o‘tkazish choralarini qo‘llash bilan tahdid qilish orqali ularning hayoti, sog‘lig‘i, jinsiy daxlsizligi, sha‘ni, qadr-qimmatini va qonun bilan himoya qilinadigan boshqa huquqlari hamda

⁹ O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. — Toshkent, 2023 (yangi tahrir). Elektron manba: lex.uz

¹⁰ O‘zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksi. — Toshkent, 1994

¹¹ (2-modda O‘zbekiston Respublikasining 2021-yil 21-apreldagi O‘RQ-683-sonli Qonuni tahririda — Qonunchilik ma‘lumotlari milliy bazasi, 21.04.2021-y., 03/21/683/0375-son).

erkinliklariga tajovuz qiladigan g'ayrihuquqiy harakat (harakatsizlik);

iqtisodiy zo'ravonlik — xotin-qizlarga nisbatan turmushda, ish joylarida va boshqa joylarda amalga oshirilgan zo'ravonlik shakli, xotin-qizlarning normal yashash va kamol topish uchun oziq-ovqat, uy-joy hamda boshqa zarur shart-sharoitlar bilan ta'minlanishga bo'lgan huquqini, mulk huquqini, ta'lim olish hamda mehnatga oid huquqini amalga oshirishni cheklashga olib keladigan harakat (harakatsizlik);

ish joyi — o'zi bilan tuzilgan shartnomaga muvofiq mehnat majburiyatlarini amalga oshirish yoki xizmat vazifalarini bajarish uchun bo'lishi yoki borishi lozim bo'lgan, ish beruvchi tomonidan bevosita yoki bilvosita nazorat qilinadigan joy;

ruhiy zo'ravonlik — xotin-qizlarni haqoratlash, ularga tuhmat qilish, tahdid qilish, ularning sha'nini, qadr-qimmatini kamsitish, shuningdek ularning xohish-irodasini cheklashga qaratilgan boshqa harakatlarda ifodalanadigan zo'ravonlik shakli, shu jumladan reproduktiv sohada nazorat qilish, tazyiq va zo'ravonlikdan jabrlanuvchida o'z xavfsizligi uchun xavotir uyg'otgan, o'zini himoya qila olmaslikka olib kelgan yoki ruhiy sog'lig'iga zarar yetkazgan harakat (harakatsizlik);

tazyiq — sodir etilganligi uchun ma'muriy yoki jinoiy javobgarlik nazarda tutilmagan, xotin-qizlarning sha'ni va qadr-qimmatini kamsitadigan harakat (harakatsizlik), shilqimlik, ta'qib etish;

tazyiq va zo'ravonlikdan jabrlanuvchi — o'ziga nisbatan tazyiq va zo'ravonlik sodir etilishi tahdidi ostida bo'lgan yoki tazyiq va zo'ravonlik natijasida jabrlangan ayol jinsidagi shaxs;

tazyiq va zo'ravonlikdan himoya qilish — xotin-qizlarning hayoti, sog'lig'i uchun paydo bo'lgan xavfni bartaraf etish, tezkor chora-tadbirlarni talab qiladigan hayotiy vaziyatlar yuz berganda xotin-qizlarning xavfsizligini ta'minlash, shuningdek jabrlanuvchiga nisbatan tazyiq o'tkazgan va zo'ravonlik sodir etgan shaxsning takroran g'ayriqonuniy xatti-harakatlariga yo'l qo'ymaslik maqsadidagi iqtisodiy, ijtimoiy, huquqiy, tashkiliy, psixologik va boshqa tusdagi kechiktirib bo'lmaydigan tadbirlar tizimi;

tazyiq va zo'ravonlikning oldini olish — xotin-qizlarga nisbatan tazyiq va zo'ravonlik sodir etishga olib keladigan sabablar hamda shart-sharoitlarni aniqlash va bartaraf etishga, jamiyatda xotin-qizlarning zo'ravonlikdan xoli bo'lish huquqlaridan xabardorligini oshirishga qaratilgan iqtisodiy, ijtimoiy, huquqiy, tibbiy va boshqa chora-tadbirlar tizimi;

ta'qib etish — jabrlanuvchining xohish-irodasiga qarshi, uning ikki yoki undan ortiq marta qarshilik ko'rsatganligiga yoxud ogohlantirganligiga qaramay sodir etiladigan, jabrlanuvchini qidirishda, u bilan og'zaki, telekommunikatsiya tarmoqlari vositasida, shu jumladan Internet jahon axborot

tarmog'i orqali yoki boshqa usullarni qo'llash yo'li bilan muloqotga kirishishda, uning ish, o'qish va (yoki) yashash joyiga borishda ifodalangan hamda jabrlanuvchida o'z xavfsizligi uchun xavotirlik qo'zg'atadigan harakatlar;¹²

Jinoyat kodeksi nafaqat jazolash mexanizmi, balki fuqarolarda huquqiy ongini shakllantiruvchi vositadir. Ayollarga nisbatan zo'ravonlikni jinoyat sifatida belgilash quyidagilarni ta'minlaydi:

fuqarolarda huquqiy bilim va qonunlarga hurmatni oshirish;

jinoyatchilikning oldini olishda ogohlantiruvchi ta'sir ko'rsatish;

jamiyatda gender tengligini himoya qilish va adolatni mustahkamlash

Davlat organlari, ta'lim muassasalari va jamoatchilik institutlari bu jarayonda birgalikda ishlashi huquqiy madaniyatni yuksaltiradi va jinoyatchilikni kamaytiradi (PF-5618-son, president.uz).¹³

Ayollarga nisbatan zo'ravonlik jinoyat kodeksi moddalari orqali qat'iy tartibga solingan bo'lib, shaxs huquqlari, gender tengligi va jamiyat xavfsizligini ta'minlashga xizmat qiladi. Jinoyat kodeksi ayollarning huquqlarini himoya qilish, huquqiy ongini shakllantirish va jinoyatchilikning oldini olishdagi asosiy vosita sifatida qaraladi. Shuningdek, davlat, ta'lim va jamoatchilik institutlarining hamkorligi bu jarayonni samarali amalga oshirish uchun zarurdir.

Xulosa qilib aytganda, ayollarga nisbatan zo'ravonlik jamiyatning ijtimoiy barqarorligi, inson huquqlari va gender tengligiga jiddiy tahdid soluvchi salbiy hodisa hisoblanadi. O'zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksida ayollarga nisbatan zo'ravonlikning turli shakllari jinoyat sifatida belgilanishi davlat tomonidan ushbu muammoga jiddiy e'tibor qaratilayotganidan dalolat beradi. Jinoyat kodeksi normalari ayollarning hayoti, sog'lig'i, sha'ni va qadr-qimmatini himoya qilishga qaratilgan huquqiy kafolat bo'lib xizmat qiladi.

Jinoyat kodeksida belgilangan javobgarlik choralari nafaqat jinoyat sodir etgan shaxsni jazolash, balki kelgusida bunday huquqbuzarliklarning oldini olishga qaratilgan profilaktik ahamiyatga ham ega. Jazolarning muqarrarligi prinsipi jamiyatda qonunni buzish jazolanishi muqarrar ekanligi haqidagi

¹² (3-modda O'zbekiston Respublikasining 2023-yil 11-apreldagi O'RQ-829-sonli Qonuniga asosan o'n ikkinchi xatboshi bilan to'ldirilgan — Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi, 12.04.2023-y., 03/23/829/0208-son)

¹³ O'zbekiston Respublikasi Prezidentining

“Xotin-qizlarni zo'ravonlikdan himoya qilish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida”gi Farmoni. Elektron manba: O'zbekiston Respublikasi Prezidenti rasmiy veb-sayti — president.uz

huquqiy ongni mustahkamlaydi. Bu esa ayollarga nisbatan zo‘ravonlikka nisbatan murosasiz munosabatni shakllantirishga xizmat qiladi.

Shu bilan birga, Jinoyat kodeksining tarbiyaviy funksiyasi ham alohida ahamiyat kasb etadi. Jazolarning adolatli va qonuniy qo‘llanilishi jamiyatda “qonun hamma uchun teng” degan tushunchani qaror toptiradi. Natijada fuqarolarda davlat va huquq tizimiga nisbatan ishonch kuchayadi, huquqiy madaniyat va huquqiy ong yuksaladi. Ayniqsa, ayollarning huquqlarini himoya qilish masalasida qonunning qat’iyligi gender tengligini ta’minlashning muhim sharti hisoblanadi.

Ayollarga nisbatan zo‘ravonlikka qarshi kurash faqatgina jinoyat-huquqiy choralar bilan cheklanib qolmasligi lozim. Bu jarayonda davlat organlari, ta’lim muassasalari va jamoatchilik institutlarining o‘zaro hamkorligi muhim ahamiyat kasb etadi. Ta’lim tizimi orqali yosh avlodda ayollarga hurmat, tenglik va huquqiy mas’uliyat tushunchalari shakllantirilsa, jamoatchilik institutlari orqali huquqiy targ‘ibot va profilaktika ishlari amalga oshiriladi. Davlat esa ushbu faoliyatni muvofiqlashtiruvchi va huquqiy asos yaratuvchi subyekt sifatida maydonga chiqadi.

Xulosa o‘rnida aytish mumkinki, O‘zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksi ayollarga nisbatan zo‘ravonlikka qarshi kurashishda muhim huquqiy mexanizm bo‘lib, u jamiyatda huquqiy ongni yuksaltirish, jinoyatchilikni kamaytirish va inson huquqlarini ta’minlashga xizmat qiladi. Ayollarning huquqlarini ishonchli himoya qilish orqali sog‘lom, adolatli va barqaror jamiyatni barpo etish mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O‘zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksi. — Toshkent, 1994 (amaldagi tahrir). Elektron manba: O‘zbekiston Respublikasi Qonunchilik ma’lumotlari milliy bazasi — lex.uz
2. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. — Toshkent, 2023 (yangi tahrir). Elektron manba: lex.uz
3. O‘zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksi. — Toshkent, 1994
4. (2-modda O‘zbekiston Respublikasining 2021-yil 21-apreldagi O‘RQ-683-sonli Qonuni tahririda — Qonunchilik ma’lumotlari milliy bazasi, 21.04.2021-y., 03/21/683/0375-son).
5. (3-modda O‘zbekiston Respublikasining 2023-yil 11-apreldagi O‘RQ-829-sonli Qonuniga asosan o‘n ikkinchi xatboshi bilan to‘ldirilgan — Qonunchilik ma’lumotlari milliy bazasi, 12.04.2023-y., 03/23/829/0208-son)
6. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Xotin-qizlarni zo‘ravonlikdan himoya qilish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi

Farmoni. Elektron manba: O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti rasmiy veb-sayti — president.uz